

SHUMEN STUDENTS ON STUDY IN CONSTANTINOPLE - GENERAL CHARACTERISTICS AND TRENDS / XIX-30S OF THE XX CENTURY /

Abstract: The historical narrative traces Shumen residents who studied in Constantinople in the period of the XIX-30s of the XX century. A description is made of the Greek, French, American and Ottoman schools in which Shumen boys and girls study. The history, the peculiarities of the educational process in each educational institution are traced. At the same time, on the basis of a rich source and historiographical material, the life biography and professional realization of each Shumen graduate is given. Priority in the selection of young people from Shumen is occupied by the American educational structures - Robert College and the American Girls' College.

The graduates of Shumen in Constantinople contributed to the entry of Greek, French and English language and culture in Shumen, to the emancipation of Shumen society and to the transformation of the city into the center of the northeastern Bulgarian lands in the nineteenth and early twentieth centuries.

Author information:

Rositsa Angelova

Prof. PhD

Konstantin Preslavski University of Shumen

✉ r.angelova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

Shumen, Constantinople, XIX-30s of the XX century, teaching

В своите спомени за град Шумен известната българска поетеса Дора Габе, ще го определи на слънце, което огрява българските земи – с подготвените си чедра, с уредбата на своите училища. Значителен принос за това има учението на шуменските младежи в странство и в частност в Цариград. На обучението на българи в различни училища през XIX-XX в. има посветени редица изследвания. Безспорно по отношение на Цариград настолни са няколко историографски текста, а именно: студията на Начо Начов [Начов 1925], изследванията на Орлин Събев [Събев 2019], на Иван Илчев [Илчев 1981] и Пламен Митев [Илчев, Митев 2003], на Иван Танчев [Танчев 1994; Танчев 1993]. Предмет на настоящия текст е да се направи обща характеристика на шуменските младежи, обучавали се в Цариград в периода XIX – 30-те години на XX век.

В края на XVIII и началото на XIX в. Шумен и Шуменската крепост се издигат до център, който има първостепенно значение. Военният гарнизон се подсилва. Градът придобива вид на действаща крепост, наобиколена с ров. Нарасналата консумация, строителство и благоустрояване водят до стопанско оживление и демографски прираст. Оформят се 27 махали, като християни и мюсюлмани живеят отделно. Българите заемат няколко от тях – Равна, Варош, Черковна, Стража, Костова махала и др. Най-едрите търговци и заможните живеят в Черковна махала. От тук произхождат и най-известните шуменски фамилии, които стоят начело на българската община, уреждат религиозните и училищни дела и гражданско управление. Българските махали, макар и малко на брой побират половината от градското население, оная негова част, която винаги господства в стопанския живот на града. Те определят и градския характер на Шумен. [Джумалиев, 1967: 83-101] Повечето от махалите са турски и заемат западната, висока част на града. Най-личната сред тях е Сарай махалеси. Тук се намира резиденцията на пашата, по-късно конакът на каймакамина. Иван Богоров съобщава за две

големи, прехубави здания, наречени сараи. Най-отпред са къщите на по-първите мюсюлмани, все двуетажни и триетажни, с чардаци отпред. Поотделно, в свои махали живеят арменците, евреите, татарите и циганите.

За разлика от махалите, чаршиите са смесени и българите държат най-хубавите дюкяни, наред с евреите и арменците. Шумен се слави със своите чаршии и многобройни занаятчийски и търговски дюкяни и ако през XVII в. те са около 100, то през XIX в. те вече са 1 532 дюкяна, 253 магазина, 28 хана и 13 хамбара. По-оживени чаршии са Бит пазар, Араста, Кошир и др. [Пенков, 1972: 126-134] Икономическото замогване се отразява и на населението. То поддържа оживени търговски връзки с Пловдив, Провадия, Варна, Силистра, Русчук, Търново. С появата на търговци-кирадзии от местното население пазарът на занаятчийските произведения се разширява.

През Възраждането Шумен продължава да е един от най-големите градове на Османската империя – с 5 000 къщи и постоянно население около 25-30 000 жители. [Дринов, 1884: 18] Значителното инородно население придава на града ориенталска физиономия. Фактор с важно значение за стопанското развитие е и големият постоянен гарнизон, достигащ в мирно време до 4-5000 души. През 60-те години на XIX в. градът става стоянка на щаба и частите на 2 –ра ордия (армейски корпус). Липсата на друг голям стопански център, който да конкурира Шумен и факта, че не е разоряван и, не на последно място, наличието на будно, предприемчиво, енергично и пестеливо население превръщат града в център на североизточните български земи. Много учени, общественици, търговци и военни, преминаващи през него освен за важното му стратегическото място пишат и за цветущото му икономическо състояние.

Икономическият възход и наличието на многоетническа среда, която стимулира самоизявата на българите, са благоприятни предпоставки за относително ранния културен напредък на Шумен. През 40-те години на XIX в. килийното училище, за чието съществуване има данни от XVII и XVIII в., е преустроено в „Новобългарско начално училище” с изключително светска програма. [Джумалиев, 1962: 123-163] Демографският взрив налага разделянето на взаимното училище на Велико Взаимно, Мало Взаимно и Девическо Взаимно. През 1865 г. е основано читалище, което заедно със създадените през същата година читалища в Лом и Свищов, поставя началото на една специфично българска форма на културен живот. [Чилингиров, 1930: 621-646] През същата година първи крачки прави българския театър, а годината 1857 се приема за първа година на музейното дело в Шуменския край. Врати отваря четирикласно мъжко училище и класно девическо. За учители се привличат добре подготвени, напредничави хора, запалени от желанието да изградят училища по примера на училищата в свободните европейски държави – Анастас Гранитски, Сава Филаретов, Иван Богоров, Сава Доброплодни, Добри Войников, Никола Бацаров, Илия Блъсков.

Икономическото замогване на града, високият демографски прираст, наличието на будно население в Шумен отваря врати за по-високото и качество обучение на подрастващите. Гръцката образованост първа привлича шуменските младежи и това не е случайно. В гръцките училища в Цариград учат трима шуменци – д-р Вичо Панов, Антон Хаджисавов и Панайот Димитриев. Те запазват народността си дух и работят за възраждането на шуменци, всеки според своите сили и интереси. Благодарение на тях втората четвърт на XIX в. може да бъде определена като „епохата на Куручешме в Шумен”. Връзките и контактите с интелектуалци от столицата на Османската империя спомагат тримата да се впишат в църковно-националните борби на българите през възрожденската епоха, а в Шумен да преподават много възрожденци, завършили гръцки училища в Цариград. [Ангелова 2021: 546-554]

През 40-те години на XIX в. в Шумен се въвежда френския език. Франция в желанието си да запази целостта на Османската империя залага на откриването на модерни образователни структури в империята. Интерес има и от другата страна, особено след като още през XVIII в.

френският език става официален език на дипломатията. Статут, който той запазва до Първата световна война. Френската политика по българските земи през XIX в. се свързва главно с католическите мисии и с полската политическа агенция на Михаил Чайковски, известен още и като Садък паша, открита през 1841 г. Последният предприема обиколка по българските земи и предлага на френския министър Гизо проект за развитието на българската просвета под френско влияние. [Генчев, 1978: 166] За униатите и униантското движение Франция и френските език и култура стават съюзник в търсенето на западна подкрепа за освобождението на България

На практика Франция чрез т.нар. режим на капитулациите векове наред се ползва с привилегията да бъде официален покровител на всички католици и на административните структури на Ватикана в Османската империя. Това отваря пътищата на много католически мисионери, които намират радушен прием и по българските земи. Чрез своите образователни структури те подпомагат усвояването на по-висока и широка начетеност.

Френските училища в Цариград не са много. Те обаче дават представа за шуменския елит през XIX в., който търси модерната образование чрез френски образователни структури в имперската столица Цариград. През 1856 г. френският език става задължителен в класното българско училище. [Веселинов, 2003: 121] Това налага да се търсят подготвени учители по френски език.

Мнозина са шуменските възпитаници. В колежа „Сен Жозеф“ постъпва Рачко Матов Рачев, а в колежа „Сен Беноа“ учат Величко Симеонов, Димитър Константинов, Добри Попов Войников, Коста Димитров, Симеон Янчев, Димитър и Илия Великови Дюгмеджиеви. Във френски колеж се обучава също Иван Стоянов Попов, както и роденият в Елена, но свързал завинаги живота си с Шумен, където и умира, Добри Костов Стойков. Индикации има, че шуменката Татяна, сродница или позната на Ан. А. Стоянов, е възпитаничка на френския лицей „Нотр дам до Сион“, находящ се в цариградския квартал Кадъкьой. [Ангелова 2021: 555-563]

Това не е случайно. След Кримската война (1853-1856) е направен опит да се разшири районът на френския католицизъм по българските места. Това кара Франция да планира да открие консулство в Шумен. Идеята се свързва с френския консул в Одрин Плас. Той предлага програма за осъществяване на френското влияние в България чрез централизация на униантското движение, откриване на пет мисии в Одрин, Търново, Битоля, София и Шумен, които да разполагат с двама духовници от източния обред, с по една църква и по едно училище. [Генчев, 1979: 174] За целта през 1863 г. Йожен Боре предприема продължителна обиколка на Северна България. Сред посетените градове, наред с Русе, Варна, Разград, Тулча е и Шумен. Той отсяда в дома на търговеца и първенец Матю Рачев, чийто син по това време учи в колежа Бебек. Провежда среща с Д. Войников, който владее добре френски език и го преподава, превежда френски книги и помагала. Посещава българското училище, в което според него се учат 700 деца. В девическото училище пък заварва 100 момичета. И в двете учебни заведения се изучава френски език, което кара Боре да отбележи „изключителният прогрес в една страна, където само преди няколко години средствата за образование липсваха напълно“. [Генчев, 1979: 131] Провалът на замисъла идва с инцидента, при който френския инженер Симон иска да се ожени за българката Величка Константинова. [Генчев, 1979: 132]

Възпитаниците на френските училища в Цариград спомагат за разпространението на френския език и култура не само в Шумен, но и по българските земи. Тук е мястото да отбележим, че още през учебната 1856/57 г. Сава Доброплодни абонира шуменското читалище за френски вестници и списания. Добри Войников се превръща в един от най-сериозните и уважавани разпространители на френския език и култура. Затова още през 1863 г. директора на колежа Николас Мурат споделя: „Плод на колежа е подготовката на много млади българи, които днес са известни хора, полезни за своята страна [...] един от нашите ученици е директор

на български вестник, който носи много голяма полза за страната, друг е инспектор на училищата в Шумен и в същото време учител в най-високите класове. Този ученик, който беше при мене в колежа, сега има под своя инспекция 5000 ученика”. [Веселинов, 2003: 173] За сравнение ще посоча, че немският път си проправя път в шуменската образователна парадигма чак през 70-те години на XIX в. [Русев, 2017: 86]

На практика в границата на българската езикова територия френският език се въвежда най-рано в Пловдив, в Охрид (1839), в Котел (1839), в Шумен (1840), София (1857), Лясковец (1874) и Орхание (1875). Първият учител в Шумен по френски език е Панайотис поп Анастасиу. През 1840 г. той сключва споразумение с шуменските първенци да преподава гръцки и френски език в продължение на три години. Неговото място по-късно заемат Сава Филаретов и Стефан Изворски. От 1847 г. главен учител и преподавател по френски език е Сава Доброплодни, който остава в града до 1852 г. Учители по френски език също са Христо Златев и Иван Богоров, Ат. Гранитски, Т. Икономов. Симеон Янчев става учител по френски в Шумен, а след това в Сливен.

Преподавателите по френски език в Шумен през Възраждането

Учител	Период
Атанасиу, Панайотис поп	1840-1843
Богоров, д-р Иван	1852-1853
Войников, Добри Василев /Попов/	1857-1864
Гранитски, Атанас	1859-1863
Доброплодни, Сава	1847-1852; 1856-1859
Златев, Христо (Христаки)	1848-1852 (Александрия 1853-1877)
Икономов, Тодор	1866-1867
Константинов, Димитраки	1867-1875
Филаретов, Сава Вълчов /Матеев/	1843-1848
Янчев, Симеон	1852-1858 (Сливен 1859-1863)

Източник: **Веселинов, Д.** История на обучението по френски език, с. 152.

Интересен фактът, че през 1869 г. в Шумен се открива училище с френска програма и преподавател французин, субсидиран от „Всеобщия еврейски Алианс”, чието седалище е във френската столица. [Генчев, 1979: 246] Това е еврейско училище, което се ръководи от изпратен от Париж учител. В училището се обучават около 150 деца, част от които са българчета. В учебния план е включено разширено обучение по френски и турски език. [Веселинов, 2003: 354] Идентични учебни заведения се откриват във Видин и Русе, а тези в Одрин обучават съвсем малко българчета.

Шуменските възпитаници сформират истински библиотеки на френска литература и книжнина. В наследство на днешното читалище „Добри Войников” остават библиотеките на Преслав Доброплодни¹, на Д. Константинов. Според проучване на Н. Генчев, в читалищната библиотека най-голям дял заемат изданията на френски език – 82, на руски 60, на гръцки 22 и т.н. [Генчев, 1979: 353] За това способства и продължителното пребиваване в града на компактна колония от полски и унгарски емигранти, сродени с френската литература, театър и музика, на френска колония от инженери, техници и работници, свързани със строежа на ж.п. линията Русе-Варна.

¹ Преслав Савов Доброплодни (1857-1908). Син на Сава Доброплодни. Учил в Шумен и Киев. Учител след Освобождението в София и Казанлък.

Самият Войников също има своя библиотека с френски книги. За това свидетелства в своите спомени за него Илия Р. Блъсков, който пише: „Сутрин рано или после обед ще го намерите почти сякога седнал в скромната си малка стаичка до масата, отпред му разни учебници на френски, от които черпеше и приготвяше материал за преданията си през деня (тогава български класни учебници печатани имаше твърде малко). Вечер се занимаваше до тъмна мърчина с преподаване нотно пение на учениците си (което тогива не беше въведено още като предмет в училищата), учеше някои от приятелите си на музика с инструменти, предаваше още и частни уроци на възрастни момци”. [Василева, 2019: 62]

Под влияние на М. Шафран шуменските младежи създават музикална група, която изпълнява наред с европейските пиеси и „Марсилезата”. [Герчев, 1923: 2] Костаки Хаджихристов също изпълнява произведения на френски композитори. Това прави и възпитаникът на Робърт колеж и Галата сарай Анастас А. Стоянов. [ДА Шумен, ф. 657 К, оп.1, а.е. 1-7.]

Франция оказва влияние и върху облеклото, подредбата на дома, обноските, облеклото, хигиената, модата, поведението в обществото. Всичко това превръща Шумен във втория голям франкофонски център на северна България. Независимо от целите на католическите мисионери, българите завършили френски училища в Цариград стават разпространители на френската култура в България, запазвайки народността си дух.

Цариград обаче е съсредоточие на хора, езици, култури, религии. Тук среща си дават пропагандите и създадените от тях образователни структури. Първи отварят врати гръцките, следват френските и не на последно място американските училища. Началото на протестантските образователни институции може да търсим в Семинарията, основана от Сайръс Хамлин в кв. Бебек. Безспорно най-значимото дело на американските мисии на Балканите е Робърт колеж. А протестанството не е чуждо на шуменци. За известно време в града живеят и прозелитират д-р Албърт Лонг и Усли Претиман и макар мнозина да твърдят, че мисията им е неуспешна и те са прогонени в Търново, изпратената голяма група младежи първоначално в Протестантския колеж на остров Малта, а след това в Робърт колеж потвърждава тезата, че мисията на двамата протестанти в града и североизточните български земи е повече от успешна. В Робърт колеж и в Американското девическо училище, превърнало се в колеж учат около 70 младежи и девойки. А това е повече от 50% от всички шуменски младежи, учили в Цариград през разглеждания период.

Шуменски младежи, учили в Робърт колеж

Фамилия	Име	Местожителство	Професия на бащата	Период на учене	Година на дипломиране
Байрактаров	Тодор	Шумен	Търговец	1906-1909	
Бакалов	Георги З.	Шумен	Рентиер	1888-1890	
Верби	Влади В.	Шумен	Търговец	1891-1894	
Верби	Ефtimi	Шумен	Търговец	1866/67	
Верби	Одисей	Шумен	Търговец	1900-1902	
Войников	Сава	Шумен	Без занятия	1882/83	
Ганев	Гани Богданов	Шумен	Търговец на тютюн	1885-1890	
Градинаров	Злати Гинев	Шумен	Търговец	1909-1911	
Джабаров	Ганьо	Шумен	Абаджия	1878-1883	1883
Джабаров	Никола Т.	София	Жп. инспектор	1892-1899	1899
Джабаров	Теодор Иванов	Шумен	шивач	1865-1869	1869
Димитриев	Илия Панайоти	Шумен	Търговец	1872-1876	1876
Димитриев	Панко Панайотов	Шумен	Търговец	1881-1887	

Дюгмеджиев	Коста Величков	Шумен	Търговец	1885-1889	
Иванов	Боян	Шумен	Търговец	1897-1902	
Иванов	Сава	Шумен	Търговец Без занимание	1878-1882	
Икономов	Коста (Константин) Тодоров	Шумен	Областен управител	1881-1887	1887
Карагъзов	Христо Савов	Шумен	Търговец	1908-1910	
Карамихайлов	Васил	Шумен	Бакалин	1882-1888	1888
Карамихайлов	Иван	Шумен	Бакалин	1881-1888	1888
Колиянов	Стамат Радусhev	Шумен	Търговец	1895-1901	1901
Константинов	Борис	Шумен	Чиновник	1897-1901	
Краев	Петър Атанасов	Шумен	Адвокат	1904-1909	
Кунев	Борис	Шумен	Офицер	1905-1909	
Кърджиев	Иван Тодоров	Шумен	Търговец	1880-1886	1886
Минчов	Христо В.	Шумен	Търговец	1880/81	
Мишков	Иван Панайотов	Шумен	Починал	1879-1883	
Мишков	Иван Наков	Шумен	Търговец	1910-1914	
Мощев	Никола Рафаилов	Шумен	Търговец	1907-1911	
Недев	Любен Петров	Шумен	Офицер	1912-1917	
Обрешков	Георги (григор)	Шумен Бургас	офицер	1906-1914	1914
Петков	Анастас	Шумен	Ковач	1881-1886	1886
Петков	Георги	Шумен	Ковач	1877/78	
Попов	Спас Величков	Шумен	Лекар	1887/88	
Попов	Христо Т.	Шумен	Фермер	1882-1889	1889
Попов	Янко христов	Шумен	Търговец	1891/92	
Рачев	Рачо Матев	Шумен	Търговец	1869/70	
Симеонов	Панко (Петър) Радусhev	Шумен	Търговец	1908-1916	
Смядовски	Димо Петров Димов-	Шумен	Търговец	1880-1886	1886
Стефанов	Георги	Шумен	Търговец	1902-1905	
Стоянов	Божан Димчев	Шумен	Търговец	1872/1877	1877
Стоянов	Анастас А. Андреев (отбелязан като Анастас А. Стоянов	Шумен/Браила	Търговец	1871-1877	
Стоянов	Андрей	Шумен	Учител Ан. Стоянов	1904-1910	1910
Стоянов	Борис-Симеон	Шумен	Учител Ан. Стоянов		
Тодоров	Тодор	Шумен, Констанца	Починал	1899/00	
Тодоров	Христо	Шумен	Търговец	1876-1881	1881
Христов	Христо	Шумен	Търговец	1896-1899	
Чакъров	Йордан	Шумен	Търговец	1898-1902	
Кавафян	Кроник	Шумен	Търговец	1912-1914	
Самуелян	Арам	Шумен	Часовникар	1912-1919	
Самуелян	Саркис	Шумен	Часовникар	1912-1920	
Милдев	Иван (Янко)	Шумен	Собственик на бирена фабрика (Франц Милде)	1908-1919	1919

Персийски	Асен Борисов	София/Шумен	Търговец	1928-1932	
<i>Бояров</i>	<i>Димитър Иванов</i>	<i>Шумен</i>		1878	
<i>Стоянов</i>	<i>Димитър Кънчев</i>	<i>Шумен</i>		1881	
<i>Сакъзов</i>	<i>Янко Иванов</i>	<i>Шумен</i>		1881	
<i>Смядовски</i>	<i>Михаил Петров</i>	<i>Шумен</i>		?	

Източник: [Събев 2019: 564-604]

Направеният кратък преглед на младежите от известни, малкоизвестни, неизвестни шуменски родове, учили в една от най-авторитетните американски образователни структури, а именно Робърт колеж, доказва, че шуменци милеят за образованието и изпращат децата си да получат модерна образованост и усвоят европейската ценностна система. Доказателство за това са думите на Дж. Уошбърн: „Всички са съгласни, че в нашата образователна система има нещо, което е развило нова класа от мъже на Изток, по-висша от вижданото досега ... Тя се основава на убеждението, че истинската цел на колежанското образование е да развие уменията и да формира характера ... Основната цел на изучаваните предмети е да се упражняват и развиват умствените възможности, а не да се затормозява паметта със знания ... Моралното развитие, дисциплината на духа, е най-същинската част на образованието. Това не може да се постигне с четене на книги. Това трябва да се осигури чрез личното въздействие на учителите над учениците не само в параклиса и в класната стая, но и в междуличностните отношения по всяко време. Характерът трябва да бъде развит така, че когато ученикът вече не е под въздействието на учителя, поведението му да се ръководи от стабилни принципи, основаващи се на Христовия закон и които ще го направят по-устойчив на изкушения и истински мъж. В това, че сме постигнали определен успех във формирането на такива характери... се крие вероятно тайната за репутацията на колежа на Изток.” [Събев 2015: 137] Дипломирани или не, тези младежи се реализират и спомагат за изграждането и утвърждаването на авторитета на Третата българска държава. Виждаме ги генерали, кметове, депутати, търговци, лекари, юристи, музикални колоси, дипломати. Все личности, които се реализират и сбъдват мечти, благодарение на високата образованост, получена в Робърт колеж.

Сравнително малък брой шуменки се обучават в американските девически институции в Цариград – Средно девическо училище и Американски девически колеж. [Ангелова 2021: 43-55] В Шумен девическото образование има своите традиции. Шуменските семейства от рано изпращат момичета да се учат на четмо и писмо. В града съществува частно килийно училище за момичета, открито през далечната 1828 г. Всяка записана ученичка заплаща на учителя по един грош да се научи да срича, а ако изучава Псалтира и Светчето по три гроша. [Радкова 1986: 211-212] По инициатива на Сава Доброплодни в Шумен се открива девическо класно училище през 1856 г. Веднага в него се записват 14 ученички. А учител им става Йозеф Майснер, заместен по-късно от Александра Петрович. [Готовска-Хенце 2014: 140] Тази образованост обаче в края на XIX в. изглежда недостатъчна и остаряла. Все повече пред жената се поставят различни и креативни задачи, свързани с навлизането на новите идеи. Това отваря хоризонта на шуменските девойки към цариградските училища, при все че пътят към Робърт колеж вече е отпъкан и има близо петнадесегодишна история. Макар шуменските девойки в американските учебни заведения да не са много, тяхното присъствие в тях е своеобразен атестат за шуменското общество, неговото състояние и напредничавост. Първите българки, записани в колежа постъпват през учебната 1878/1879 г. Гордост за шуменци е, че през първата учебна година след Освобождението постъпват две девойки от Шумен. Това са Еленка Димитриева и Пенка М. Рачева. [Ангелова 2021: 26-48] Гордост е, че в края на учебната

1881/82 г. завършва успешно курса на училището и първото българско момиче Еленка Димитриева от Шумен. Година по-късно се дипломира още едно момиче от града – това е Пенка Рачева. Тук е мястото да отбележим, че може би и първата учителка българка в колежа отново е от Шумен и това е Елена Карамихайлова. [Ангелова 2021: 9-24] От Шумен е и единствената съпруга на професора от Робърт колеж уважавания Петър Войков.

Шуменки, учили в Американското средно девическо училище

Фамилия по баща	Фамилия по мъж	Име	Период на учене
Димитриева	Енчева /Петър Енчев/	Еленка Панайотова	1882
Рачева	Димитриева /Илия Димитриев/	Пенка Матева	1878-1883
Симеонова	Белова /Стефан Белов/	Ванча Стаматова	1879-1882
Дюгмеджиева	Рачева /Рачко М. Рачев/	Фотина Величкова	1881-1886
Гьокчеренлиева	Недева /Петър Недев/	Зоя Радева	1879
Златева		Тодорица	1879-1882
Маркова		Мария Радушкова	1880-1882

Източник: [Събев 2019: 564-604]

Шуменки, учили в Американския девически колеж

Фамилия по баща	Фамилия по мъж	Име	Местожителство	Период на учене
Башкалфова	Войкова	Райна Костова	Шумен	1885-1893
Димчевска		Маргарита	Самоков /Шумен	1912-1914
Карамихайлова		Елена	Шумен	1889-1895
Карамихайлова		Магдалена	Шумен	?
Мошева	Власкова /Асен Власков/	Павла Рафаилова	Шумен	1914-1916
Обрешкова	Бурмова /Тодор Бурмов/	Стефка Лазарова	Бургас/ Шумен	1904-1911
Панайотова		Юлия Петрова	Шумен	1926-1929
Сестримска		Еленка	Шумен	1912-1915
Симеонова		Радка Иванова	Шумен	1912-1917
Симеонова	Кирякова	Радка Радушева	Шумен	1914-1919
Хараланова		Емилия Петрова	Шумен	1914-1916

Източник: [Събев 2019: 564-604]

За съжаление, колежанките след завръщането си от Цариград не продължават своето образование и не работят, и на практика модерната образованост, получена в американската образователна структура, остава затворена. Изключение в това отношение прави Еленка Карамихайлова, учила изобразително изкуство във Виена и Мюнхен, Еленка Димитриева, която се включва в инициативите на варненския следосвобожденски женски елит, а Пенка - на столичния хайлайф. Безспорно е едно. Получили добра за времето си подготовка, те стават добра брачна партия и се омъжват за военни, учители, търговци, лекари и пр.

Ще завърши с още един шуменски принос. През 1891 г. на визита в Османската империя е Каролин Борден. Тя полага началото на Асоциация на бившите колежанки /алумните/ на Константинополския девически колеж. Членуващите в асоциацията плащат членски внос и изнасят концерти. Централният клон е в Цариград, а секции се създават в София, Пловдив и редица градове на Балканите. Софийският клон е централен за Царство България и неговата президентка в началото на ХХ в. е шуменската дъщеря и снаха Пенка Рачева - Димитриева. А това е безспорно признание за гр. Шумен и неговите граждани.

Мнозина обвиняват и обиждат младежите, учили в чужди учебни заведения, наричайки ги протестанти и католици. Дали обаче имат основание? Преглеждайки списъка на участниците в събитията около „френската сватба“ забелязваме, че арестувани и отведени в русенския затвор са Петър Енчев, Матео Ив. Рачев, Т. Джебаров, Бойчо Хаджибойчев, Харалан Радушков Марков, Рафаил Г. Мошев, Атанас Г. Мошев и др. Всички от посочените са бащи, братя, съпрузи, близки на ученици от Шумен, учили в Цариград, независимо дали в американски, гръцки, френски или османски учебни заведения.

Прелиствайки страниците на вестник „Обществен глас“ през първото десетилетие на ХХ век, сред дарителите на средства за трапезарията на Шуменската Нанцова гимназия ще видим отново познати имена – Зоя, майор Недева, Сава Карагъзов, Гиньо Градинаров, Ганев, Кърджиев и &, Начко Мишков, Янко В. Симеонов... Списъците недвусмислено показват, че в града растат деца, възпитани в християнските ценности и добродетели, с ярко национално съзнание и вяра в утрешният ден.

Цариград е столица и естествен център на Османската династия от 1453 г. Това допринася той да се превърне и в средоточие на елитни училища. В града се откриват престижни учебни заведения – както богословски, така и дворцови. Те се намират в пряка конкуренция с мисионерските училища, с учебните заведения на немюсюлманските общности и просветните институции в редица балкански градове. През дългите години на османско владичество държавната власт прави промени, за да бъде в крак с времето и османските учебни заведения да се превърнат в притегателен център за подрастващите. Така в средата на ХІХ в. просветната политика на Османската империя място намират и немюсюлманските поданици. Важно място заемат шуменци във Военномедицинското училище. Българската инвазия в училището е свързана с признаването на „булгар милет“. Част от учениците са стипендианти, на пълна държавна издръжка, които след завършването си работят като военни лекари. Другите са приходящи, заплащат обучението си и завършили, те могат да открият частна практика или да работят като градски лекари. Вероятно д-р Вичо Панов е приходящ. Останалите шуменци са стипендианти. Това са: Евтим Верби, Жезел Радев Гьокчеренлиев, Желез Драганов Желязов, Друми Василев Козаров, Ангел Димитров Пискулиев, Андрей Матев Рачев и Стоян Стоянов. Към училището има и Гражданско медицинско училище, но податки има за един шуменец, който учи там и това е Мехмед Тевфик Ахмед /1897/.

Галатасарайският султански лицей води началото си от 1868 г. Той се явява контрапункт на османската държава срещу нарастващия авторитет на Робърт колеж. Шуменският представител в лицей Анастас Андреев Стоянов остава една година и се премества в Робърт колеж. Има сведения, че в Галатасарай учат Христо Бучков и Константин Хаджипавлов. Безспорен успех е, че като учител по турски език работи шуменец Осман Нури.

В турската столица съществува Османския, а от 1924 г. Истанбулския университет. Шуменската младежка инвазия е към Зъболекарския отдел на Медицинския факултет на университета. През 20-30-те години на ХХ в. тук се учат Люба Петкова Василева, Мара Тихомирова Минчева, Сабетай Ашерев Фархи, Матилда Жак Давидова, Сабри Чакалоглу и Лазар Георгиев Лазаров. Само един шуменец учи в Юридическия факултет и това е Мехмед Емин /1887/.

Направеният преглед на българите, учили в османски училища в Цариград показва, че основен мотив за избора на тези училища е получаване на професионална подготовка. Мнозина от тях, се възползват както поради факта, че обучението в тях е субсидирано от държавната власт, така и поради факта, че наред с високата грамотност, усвояването на чужди езици, те ще могат да се реализират професионално в размирните години в края на ХІХ век и необятните територии на империята. За съжаление мнозина намират смъртта си в градове, където работят

по разпределение като лекари. Завърналите се обаче се вписват не само в лекарската гилдия, но и в изграждането на младата българска държава.

В Цариград учат повече от стотина младежи и девойки от Шумен, като някои от тях – Вичо Панов, Рачко М. Рачев и Анастас Стоянов, се обучават в две учебни заведения. Всички те се справят блестящо. Дипломирани или не, те доказват, че желанието да откриеш и усвоиш нови хоризонти е успешна мечта. Изборът на Цариград и неговите училища се оказва атестат за напредничавост и зрялост на шуменските бащи и майки, избрали децата им да получат високо образование, усвоили езици и култура, съхранили християнските ценности и добродетели. А Шумен да се превърне в стопанска и културна столица на североизточните български земи през XIX, та чак до първата четвърт на XX век.

References:

1. Angelova, R. Shumentsi vav frenski uchilishta v Tsarigrad. - Sociobrain, tom 78, 2021, 555-563. - http://sociobrain.com/website/w1465/file/repository/3._Rositsa_Angelova.pdf/
2. Angelova, R. „Nie byahme parvite balgarki“: Elenka Dimitrieva i Penka Racheva v Amerikanskiya devicheski kolezh v Tsarigrad. – Istorikii. T. 14. Veliko Tarnovo, 2021, 26-48. 978-61900-1356-3./
3. Angelova, R. Semyya Karamihaylovayh iz Shumen v sudybah ih detey. – Kulyturnyy landshaft regionov. Tom 3, № 2 (2021), 9-24. <https://www.dialog-ru.ru/index.php/KLR/issue/view/18/>
4. Angelova, R. Shumenki v Amerikanskiya devicheski kolezh v Tsarigrad. – Izvestiya na Starozagorskiya istoricheski muzey. T. VII. Stara Zagora, 2021, 43-55./
5. Angelova, R. Shumentsi v gratski uchilishta v Tsarigrad. - Sociobrain, tom 78, 2021, 546-554. - http://sociobrain.com/website/w1465/file/repository/2._Rositsa_Angelova.pdf/
6. Vasileva, K. Orkestrovoto delo v Shumen ot parviya orkestar do dnes. Veliko Tarnovo, 2019./
7. Veselinov, D. Istoriya na obuchenieto po frenski ezik v Balgariya prez Vazrazhdaneto. Sofiya, 2003./
8. Genchev, N. Balgarsko vazrazhdane. Sofiya, 1978./
9. Genchev, N. Frantsiya v balgarskoto duhovno vazrazhdane. Sofiya, 1979. /
10. Gerchev, Hr. Shumen i shumentsi v deloto na muzikalnoto ni izkustvo. - Shumenski vesti, br. 44, 29 avg. 1923./
11. Gotovska-Hentse, T. Yozef Maysner – cheshki revolyutsioner, balgarski prosvetitel. – Istoriya, 2014, kn. 2./
12. Dzhumaliev, G. Ikonicheskiot razvitie na gr. Shumen prez parvite dve desetiletiya sled Osvobozhdenieto (1878-1900). - Izvestiya na Narodniya muzey Shumen. Shumen, 1967, kniga IV. /
13. Dzhumaliev, G. Uchebnoto delo v grad Shumen prez parvata polovina na XIX v. – V: Shumen-Kolarovgrad. Kniga II. Varna, 1962./
14. Drinov, M. Istoricheskoto osvvetlenie varhu statistikata na narodnostite v iztochnata chast na Balgarskoto Knyazhestvo. – Periodicheski spisanie, 1884, kn. VII./
15. Darzhaven arhiv Shumen, fond 657 K, opis1, arhivna edinitsa 1-7./
16. Ilchev, I. Robart kolezh i formiraneto na balgarskata inteligentsiya. – Istoricheski pregled, 1981, kn. 1, 50-63./
17. Ilchev, I., Pl. Mitev. Dokosvaniya do Amerika (XIX - nachaloto na XX vek). Sofiya, 2003./
18. Nachov, N. Tsarigrad kato kulturen tsentar na balgarite do 1877 g. – Sbornik na BAN, kniga 19. Klon Istoriko-filologicheski i filosofsko-obshtestven 12. Sofiya, 1925. /
19. Penkov, M. Poselishten i demografski oblik na Shumen pod osmanska vlast. – Izvestiya na Narodniya muzey-Kolarovgrad. Shumen, 1972, kniga V./

20. Radkova, R. Balgarskata inteligentsiya prez vazrazhdaneto (XVIII- parvata polovina na XIX v.). S., 1986. /
21. Rusev, Iv. Targovskata modernost na balgarskoto vazrazhdane kato kultura i praktika. (Izsledvane i izvori). Sofiya. 2017./
22. Sabev, O. Prosveteni na Iztok s lachite na Zapada. Balgarskata uchenicheska koloniya v Tsarigrad (XIX-XX). Sofiya, 2019./
23. Sabev, O. Robart kolezh i balgarite. Sofiya, 2015./
24. Tanchev, I. Balgari v amerikanskite uchebni zavedeniya v Tsarigrad (ot Osvobozhdenieto do nachaloto na XX vek). – Istoricheski pregled, 1993, kn. 3, 91-109. /
25. Tanchev, I. Balgarskata darzhava i uchenieto na balgari v chuzhbina 1879-1992. Sofiya, 1994./
26. Chilingirov, St. Balgarskite chitalishta predi Osvobozhdenieto. Prinos kam istoriyata na Balgarskoto vazrazhdane. Sofiya, 1930./